

Négyesy László, a nyelvtudós.

Írta: TOLNAI VILMOS.

A mai nemzedék tudatában Négyesy László mint esztétikus és irodalomtörténetíró él: a magyar verselmélet Arany után legmélyebb fejtegetője és rendszerezője; a magyar írók kritikai kiadásainak mestere; irodalmunk nagyjainak találó és új szempontokban gazdag jellemzője; az irodalmi élet és elmélet kérdéseinek mélyelméjű taglalója; s mindezekon felül a magyar tudományos stílusnak elsőrangú képviselője, kinek egy-egy kiváló alkalommal tartott előadása valóságos ünnepszamba megy.

Nagyon kevesen tudják, vagy talán nem eszmélnék rá, hogy Négyesy László tudományos pályáját voltaképpen mint nyelvész kezdte. A szentesi ifjú erős csongrádi magyarságát hozta magával a zürzavaros nyelvű fővárosba s biztos kalauzként követte szavát. Később megírta Katona Józsefről, hogy Bánk-bánjában mindenütt kimutathatók a szülőföld elemei; Négyesy munkáiban is, bármilyen tárgyúak legyenek, mindenütt érezhető a szülőföld ősi zamata és ereje. Hihető, hogy ez az erős magyarság vonzotta a magyar nyelv nagy harcosa, Szarvas Gábor körébe. Kapott valószínűleg némi ösztönzést már az egri gimnáziumban is, ahol a finomérzékű Szvorényi József tanította az „Ékes Magyar Szókötést”. Szarvas Gábor hatása mindenesetre elhatározó volt a fiatal tudós fejlődésére. A veleszületett nyelvérzékét tudatosra tette benne, a nép s a régiség nyelvében az irodalmi nyelvhelyesség irányítóit látta meg; megismerkedett az apró tények fontosságával, de korán fejlett stílusérzéke megóvta attól, hogy túlbecsülje őket. A nyelvtudományi kutatásban szigorú módszerességre szokott, fegyelmezettiségre az okfejtésben és a következtetésben; ezek mind olyan erények, melyek a jövő filológusnak a szöveg- és stíluskritikában javára váltak. A nyelvtudományi iskolázottság kitűnő előkészületül szolgált a későbbi irodalomtörténeti bűvárnak.

Első eikke („Imádj érettünk”, Nyr. IX. 554; 1880.) mindjárt finom stílustanulmány, mely a népnyelv régiességeit összekapcsolja a nyelvemlékek ódon jelenségeivel. A rokon nyelvek-

ben való jártassága vezeti a „bukfenc“ etimológiájában, melyet az Etymológiai Szótár is tekintetbe vett. A „Szegedi nyelvjárás“ (Nyr. XV.) nem pusztá leírás, hanem sok módszerbeli elvi kérdés felvetése: a tájszólás területének körülhatárolása; a források kritikája; a hangszín kérdése; a magánhangzók időmértéke; ejtésbeli különbségek a katolikus és a református lakosság között, mely mögött településtörténeti kérdések lappanganak. A szerzőt elsősorban a hangtani sajátosságok érdeklik s ezt későbbi cikkeiben is láthatjuk.

Még a szegedi tájszólás leírása közben egész sora a hangtani kérdéseknek merül fel, melyeket külön értekezésbe foglal: „Megérett kérdések a magyar vocalismus köréből“. (Nyr. XV.) E kérdések: Az *ë-ző* vagy az *ö-ző* ejtés közül melyik az eredetibb? — Milyen dialektus a Halotti Beszéd? — A nyelvtörténet előtti magyar hangzórendszer. — A labializálás elharapódzása. Ezek mind olyan kérdések, melyek ma, ötödfél évtized mulva sem találtak mindenben kielégítő feleletet. Keresi a választ a nyelvtörténetben, a kölcsönszókban, a hangrendi megfelelésben, a hangfejlődésben. Az eredmény, hogy az ősmagyarban két nemlabiális hangsor volt, egy mély s egy magas; a labiálizálódás a mély hangsorban indult meg, s úgy terjedt tovább az egész hangzórendszerben, sőt terjed még ma is. Voltaképen nem is az eredmény a lényeges, hanem a tárgyalás folyamán felmerülő föltevéseknek és megfigyeléseknek egész sora, ami a kutatások további menetére nagyon megtermékenyítőleg hatott. Az igazi kutatót valójában nem is az jellemzi, hogy pontot téve, lezárja a keresés útját, hanem hogy új utakat, új távlatokat nyit magának és utódainak. Ilyen Négyesynek ez az értekezése is. Hogy csak még egy érdekes pontjára rámutassak, mely azóta is állandóan foglalkoztatja mind a nyelvészeket, mind a történészeket, ez az a megfigyelés, hogy a göcseji és a székely nyelvjárások hasonlóságai bensőbb történeti kapcsolatra engednek következtetést, s hogy az alföldi *ö-zés*nek is lehet valami köze hozzájuk.

Mikor Balassa József alapvető könyve „A fonetika elemei“ megjelent, Szarvas Gábor nem bízhatta jobbra bírálatát és ismertetését, mint Négyesyre. (Nyr. XVII. 541.) Az ismertetés olyan tömören és világosan foglalja össze e könyv eredményeit, hogy szinte kitűnő bevezetésül szolgál hozzá. Az ismertetésbe szőtt bírálat egyrészt elfogulatlan igazságérzéssel állapítja meg a maga idejében teljesen új természetű könyvnek kiváló érdemeit,

másrészt pedig éles ítélettel és finom megfigyeléssel mutat rá a módosítandó és javítandó megállapításokra. Kiemeli, hogy egyebek között a hangok kapcsolatáról szóló rész nemcsak bővebb, hanem eredetibb is, mint a külföldi fonétikusoké; ilyen a fonétikai szó — szólam — meghatározása is, melynek vers-tanilag rendkívül nagy fontossága van. Érdekes Négyesy megjegyzése a gyermeknyelvben előforduló „svarabhakti“-hangokról (melyek tréfás népdalokban is előfordulnak: „Naderágszítja hat dikera szólt.“). Fontos, hogy a „magassági hangsúlyt“ már teljesen külön akarja választani az „erősségi hangsúlytól“ és a „hangszínt“ ajánlja; ma ez a lényeges különválasztás már megtörtént s a fonétikában külön beszélünk hangsúlyról és hanglejtésről. A magyar nyelvtudomány akkori állapotát semmi sem jellemzi jobban, mint Négyesynek ez a kijelentése, hogy „a nyelvészre nézve a hangtan, különösen az összehasonlításnak biztosabb közege, mint maga a grammatika“.

A régi emlékekkel majd a paleográfia segítségével (Gyulaf. emlék, MNy. XI.), majd a jelentéstan eszközeivel (Ómagy. Mária-sir. MNy. XXIII.) foglalkozik. Sok apró cikke magyaráz ritka szavakat és szólásokat. A nyelvhelyességi kérdésekben a nyelvtörténet és a népnyelv tanuságára támaszkodva, a maga erős nyelvérzékének adja a döntést. E nemben „legszebb“ a szenvedő ige védelme (Szily-Emlék, 1918.). Felsorolja a szenvedő ige ellen hangoztatott vádakokat, s azután rendre megcáfolja őket; kimutatja, hogy 1. nem átvétel idegenből; 2. alakilag beletartozik nemcsak a magyar, hanem a finn-ugor igealakok rendszerébe; 3. funkciója egyáltalában nem idegen. Egyetlen fogatkozása, hogy némileg elavult, de éppen ezért az irodalmi s a hivatalos nyelv módjával élhet vele. Ide tartozik Vadnay Tibor: „A magyar hivatalos nyelv“ című könyvének bírálata, mely igazi mintája a „tűzetes“ elemzésnek.

Hogy a magyar nyelv rendszerének legszövevényesebb részében, a mondattanban is mennyire jártas, legjobban mutatja az a bírálat, melyet Simonyi Zsigmondnak 1915-ben a Lukács Krisztina-pályázatra névtelenül beadott „Általános magyar mondattan című művére írt. Emlékezem rá, hogy a bírálóbizottság ülésein annyi elmeéllel fejtegette a pályamunka jelességeit és fogyatkozásait, hogy a bizottság őt kérte föl a jelentés megírására, s ő ezt a megbízást az öröm nyilvános jeleivel el is fogadta. A bírálat (Akad. Értes. 1915. 371. és 1917. 65.) a

benne lévő elvi megállapítások miatt önálló értékű munkálattá vált s mondattani irodalmunkban ezentúl is figyelembe veendő. A nélkül, hogy a részletekbe merülnénk, rá kell mutatnom néhány jellemző sajátságára. A bírálat az akkor ismeretlen szerzőnek tudományos arculatát rajzolja meg. „A műnek egyelőre — mondja Négyesy — nagy szervi hibái vannak. Az elvi fejtegetésekben a szerző vagy kevésbé otthonos, vagy közömbösebb, mint a leíró fejezetekben... a rendszer főváza meglehetősen zavaros. Ez annál érdekesebb jelenség, mert a részletekben a szerző gondolatjárása mintaszerűen világos és biztos... A tárgy meghatározásában is érezhető a szerzőnek az elméleti alapvetésben való közömbössége.“ A bírálónak ez ismételten visszatérő megfigyelése nem róható fel annak, hogy a pályamunkának csupán egy töredéke volt a bíráló előtt, mert ez valóban Simonyi egyik jellemző sajátsága volt s hozzátartozott lényéhez, hogy a részlet jobban érdekelte az egésznél, s az adott tények az elvont elméletnél. A mű gyengéi mellett azonban Négyesy nagy örömmel sorolja fel és jelöli meg nagy erényeit, melyek amazokat sokszorosán felülmúlják s ítélete, hogy: „A műben bőségesen megvan az abszolút becs biztosítéka“. Mikor Simonyi az egész művet befejezte, a bíráló örömmel jelentette az Akadémiának: „hogy a mű valóban nyeresége nyelvtudományi irodalmunknak“. A könyv azonban tudományunk legnagyobb kárára máig sem jelent meg, pedig ez méltó befejezése volna nyelvtudományunk nagy klasszikusa élete művének.

Hogy Négyesy egy-egy egész nagy életmunkásság leglényegét ragadja meg, ezt — a nyelvtudomány körében maradván — legjobban mutatja három írói arcképe.

Az első Helmezi Mihálynak jelöli meg a helyét a nyelvújítás történetében. (Kisf. Társ. Évl. 1915.) Jelentősége az, hogy Kazinczy irodalmi nyelvújítását kiterjesztette az újságírás, a közélet s a mindennapi élet nyelvére. Újításai nem maradnak a szavak szűk keretén belül, hanem sok stilisztikai fordulattal gazdagították nyelvünket.

Legmélyebben jár s egyszersmind tömörségével legjellemzőbb Négyesynek tanulmánya: „Arany és a magyar nyelv“, a Magyar Nyelv ünnepi füzetének az élén. (XIII. 129. 1917.) A XIX. század alkotta meg az új magyar költői nyelvet. Ez a „csoda“ Vörösmarty és Arany nyelvművészetével van összeforrván. Vörösmarty egyetemes lángelméje összefoglalja a múlt.

nyelvalkotó törekvéseinek valamennyi eredményét. A régebbi egyszólamú költői nyelv az ő ajkán sokszólamúvá válik, mintha nem *egy* költő szólna, hanem a magyar nyelv lelke nyilatkozatná ki magát általa. Páratlan nyelvfantáziájával valósággal átkölti a magyar nyelvet s a benne rejlő képzeleti erőt teljesen újszerű működésre bírja. Vörösmarty nemcsak tárgyaiban, egész fölfogásában romantikus, hanem nyelvművészetében is. Arany föladata más volt: Vörösmarty megújított nyelvét valószínűbbé tenni, romantikáját realizmussal cserélni föl, egyéni újításait a népnyelv bővebb feltáráásával pótolni, ritmust és dikciót magyarabbra cserélni, a szubjektív hangulatosságot objektív jellemzetességgel és hanggal helyettesíteni: a költészetet egyszerűbbé s mégis művészivé alakítani. Négyesy ezután Arany nyelvének forrásait jelöli meg: alapja a Tiszántúl nyelve, Sylvester és Pázmány ősi földje; ebbe korán beléolvadt Károlyi bibliájának és Szenczi zoltárainak nyelve és ritmikája; mint nagy folyó az apróbb csermelyeket, magába fogadja a régi irodalom gazdagságát egészen Vörösmartyig; stilisztikai érzéke a világirodalom remekein művelődik. Ezt az óriás nyelvanyagot részben ösztönszerűen, részben tudatosan teszi magáévá. A szónak értelmi tartalmán kívül érzi mindennemű szemléleti, hangulati és esztétikai vonatkozását. Most Négyesy találó rövidséggel jellemzi Arany költői nyelvének fejlődését az Elveszett Alkotmány torz és egyenetlen keverékétől kezdve, a Toldi kristálytisztá népiességén át a Murány Ostroma felsőbb stílusában, a balladák új meg új hangjában, Katalin és Bolond Istók byroni líraiságában és szeszélyében, Buda Halála nemes ódonságában, egészen Toldi Szerelme s az Öszikék utólérhetően gazdagságáig. Végső következtetése az, hogy „Arany minden nyelvművésziünk közt a legmagyarabb. Az ő szelleme volt eddig a nyelvalkotó magyar népléleknek legnagyobb átmérőjű, legtöbb sugarat összefogó és erősítve továbbadó lencséje“.

A személyes közelség melegsége sugároz annak az üdvözlésnek minden mondatából, mellyel a Magyar Nyelvtudományi Társaság megbízásából üdvözölte nyolcvanadik születése napján Lehr Albertet, Arany hűséges esatlósát. A hála, a tisztelet, a szeretet hangjával nevezi magát és nemzedékét az agg tudós szellemi örökösének, nem babért hoz koszorújába, hanem a szeretet virágait. Munkásságának alapja életének nagy szenvedélye, a magyar nyelv vizsgálata; sikereinek forrása a nyelvi

érdeklődés mellett a költői érzék, melyek biztosan kalauzolták a nép- és a műköltés remekeinek megismerésében és megértésében. Néhány jellemző vonással megrajzolja műfordítói munkásságát, majd kisebb nyelvtudományi munkáit, hogy ekkép megalapozza Lehr Albert nagy életművének, Arany-magyarázatainak méltatását.

Nyelvészeti eredményeinek s elveinek rendszerezéséig Négyesy nem jutott el; némileg pótolja ezt a hiányt az oktatást szolgáló nyelvтанának három része (1900—1903), melyben igen sok új megfigyelés és gondolat van. Bírálója Riedl volt.

Íme, Négyesy munkássága a nyelvtudománynak szinte egész birodalmára kiterjed; nincsen olyan területe, melyen ne volna egy-egy értékes megfigyelése, termékeny gondolata. Avval az óhajjal zárjuk futólagos szemlénket, bár megírná, amire ő a leghivatottabb: a magyar költői stílus történetét és Lehr Albert műve befejezését, Toldi Szerelmének nyelvi magyarázatát.